

Яненко А.С. Основные экспозиции Всеукраинского музейного городка / Украинского Центрального антирелигиозного музея в 1930-х гг.: проектирование и реализация

В статье освещена экспозиционная деятельность Всеукраинского музейного городка / Украинского Центрального антирелигиозного музея в Киеве 1930-х гг., рассмотрены проектирование, функционирование и трансформация основных экспозиций учреждения, проанализирована экспозиционно-выставочная работа институции в контексте изменений, которые имели место в музейном деле СССР 1930-х гг. – граничная политизация в начале десятилетия, агрессивные антирелигиозные кампании, превращение музеев в «оружие» идеологического фронта.

Ключевые слова: экспозиционная деятельность, музейное дело, Всеукраинский музейный городок, антирелигиозный музей, Киев, 1930-е гг.

Yanenko A.S. The main expositions of the All-Ukrainian Museum Town / Ukrainian Antireligious Museum in Kyiv in the 1930s: designing and realization

The article deals with the exhibition activity of the All-Ukrainian Museum Town / Ukrainian Antireligious Museum in Kyiv in the 1930s. Designing, functioning and transformation of the main museum displays are examined. The exhibition activity of the museum institution is analyzed in the movement of changes in museum life and museology of UkrSSR in the 1930s – edged politicization at the beginning of the decade, aggressive antireligious companies and turning museums on the “weapon” for ideological front.

Key words: exhibition activity, museums, All-Ukrainian Museum Town, antireligious museum, Kyiv, 1930s.

26.02.2018 р.

УДК 94(477): 069.4/5 Т. Мовша

**Д.А. Тетера
В.М. Білоусько**

РОЛЬ Т.Г. МОВШІ У СТВОРЕННІ ПЕРШОГО В УКРАЇНІ МУЗЕЮ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано роль відомої дослідниці культури раннях землеробів Т.Г. Мовші у створенні першого в Україні Музею трипільської культури, який нині функціонує в складі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Розглянуто життєвий та творчий шлях дослідниці, етапи становлення та розбудови музейної експозиції, присвяченої трипільцям-землеробам.

Ключові слова: музей, трипільська культура, Т.Г. Мовша, археологічні дослідження, музейна експозиція.

Сьогодні поглиблюється інтерес до історії створення, діяльності та перспектив розвитку музейних установ України. Значна увага в цьому питанні приділяється вивченню тих особистостей, які безпосередньо причетні до музеєзнавчої роботи. До них відноситься й ім'я Тамари Григорівни Мовші (1922–2003) – відомого археолога, музеєзнавця та пам'яткоохоронця другої половини ХХ ст. Вона належить

Рис. 1. Т.Г. Мовша, 1951 р.

до когорти найвідоміших польових дослідників-трипільознавців ХХ ст., дослідження якої збагатили археологічну науку рядом блискучих відкриттів, стали вагомим внеском у розробку фундаментальних проблем давньої історії.

Творчий та життєвий шлях Т.Г. Мовші розглядався у статтях та публікаціях окремих дослідників, зокрема Г.М. Бузян, О.О. Якубенко, Т.М. Радієвської [6; 9; 17] та ін. У той же час багато аспектів її діяльності на науковій та музейній нивах потребують більш детального вивчення. Стосується це і такого важливого етапу в її роботі, як створення та діяльності першого в Україні Музею трипільської культури, що нині функціонує у складі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Метою даного дослідження є вивчення внеску Т.Г. Мовші у створення Музею трипільської культури і роботи на посаді його керівника. На особливу увагу заслуговує розгляд концептуальних підходів дослідниці до побудови музейної експозиції, її удосконалення та розбудови.

Народилася Тамара Мовша 20 квітня 1922 р. у м. Любечі на Чернігівщині. У 1925 р. сім'я переїхала до Києва. Археологію та історію вона вивчала в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила у 1945 р. Того ж року почала працювати науковим співробітником Київського державного історичного музею у відділі «Докласового (первісного) суспільства», який очолювала з 1952 по 1977 р. [17, с. 287].

Працюючи в музеї, Тамара Григорівна близько познайомилася із археологічними старожитностями давніх зем-

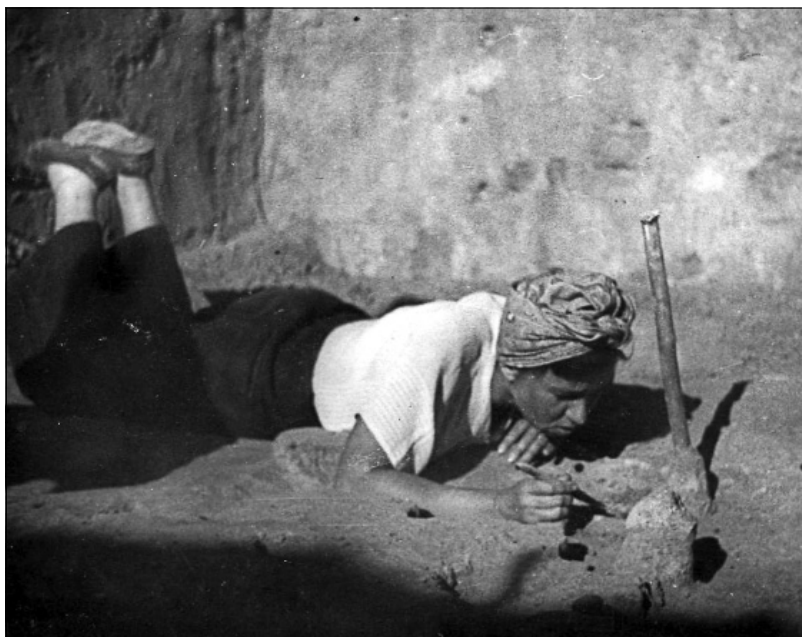

Рис. 2. Т.Г. Мовша на розкопках трипільського поселення в Солончехах, 1953 р.

леробів, що мешкали на нашій території сім-п'ять тисяч років тому, що нині відомі як трипільська археологічна культура. Інтерес та захоплення до вивчення цих загадкових племен вона пронесла через все своє життя.

Її «трипільську спадщину» складають більше 100 статей та публікацій на археологічну тематику, вона є автором розділів до перших томів «Археології Української РСР» (1971) та «Археологии Украинской ССР» (1985). Нею відкрито та проведено розкопки на десятках пам'яток трипільської культури у межах сучасних України та Молдови, за результатами яких складено наукові звіти, що нині зберігаються в архіві Інституту археології НАН України. Унікальні колекції старожитностей, віднайдені Т.Г. Мовшею, представлені у музеях та наукових установах Києва, Переяслава-Хмельницького та інших міст. Вона підготувала цілу плеяду археологів та істориків. Серед її учнів – кандидати наук, заслужені працівники культури України, музейні працівники. У свій час вони проходили археологічну школу в експедиціях під її керівництвом і завжди відчували фахову підтримку, увагу, доброзичливість.

Під час роботи у Київському державному історичному музеї Т.Г. Мовша активно поєднувала музейну діяльність із археологічними пошуками. Її професійна кар'єра археолога розпочалася із знайомства в музейній експозиції у 1945 р. із відомим вже на той час археологом Т.С. Пассек. У 1946 р. вона вперше бере участь в археологічній експедиції по дослідженню трипільського поселення Володимирівка, яку очолювала Тетяна Сергіївна. В подальшому під її керівництвом вона брала участь у розкопках пам'яток ранніх землеробів у Солончехах, Флорештах, Вихватинцях, Голерканах, Поливановому Яру.

У 1955–1956, 1959 рр. Тамара Григорівна провела самостійні дослідження у Солончехах, а в 1960–1961 рр. – у Цвіклівцях. Пам'ятки Подністров'я на багато років захопили

увагу дослідниці. Розкопки в Жванці протягом 1962–1980 рр. в урочищах Щовб та Лиса Гора дали справжні сенсаційні відкриття. Тут були виявлені унікальні археологічні об'єкти: оборонний вал і рови трипільського «городища» та комплекс гончарних печей [10].

Особливий інтерес у Т. Мовші викликали глиняні скульптурки людей, які використовувалися у ритуальних обрядах трипільців. Дослідниця на основі їх вивчення у 1975 р. захистила кандидатську дисертацію «Антропоморфна пластика Трипілля (реалістичний стиль)». З 1977 р. вона переходить працювати до Інституту археології АН УРСР. Активніше продовжується експедиційна робота, спочатку на Подністров'ї: Жванець (по 1980 р.), Велика Слобідка, ур. Хрещате (1976–1979 рр.), Ломачинці, ур. Вишнева (1979–1980 рр.). У 1980-х роках Т.Г. Мовша бере участь у роботі Комплексної трипільської експедиції Інституту археології по

дослідженню поселень-гігантів у Побужжі: Доброводи (1981–1982 рр.), Косенівка (1983–1988 рр.). Паралельно із стаціонарними дослідженнями постійно проводяться археологічні розвідки на Дністрі, Південному Бузі, Дніпрі.

Паралельно з музейною та науковою діяльністю Тамара Григорівна активно займалася пам'яткоохоронною роботою. Протягом багатьох років вона очолювала секцію археології Київської обласної організації Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури.

У 1989 р. Т.Г. Мовша залишає роботу в Інституті археології у зв'язку з виходом на пенсію. Свою подальшу діяльність вона продовжує у тісній співпраці з уже знаним на той час будівничим-музейником, директором Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника (нині Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав») Михайлом Сікорським.

Об'єднувало М. Сікорського і Т. Мовшу в першу чергу те, що вони все своє життя віддавали науковому пошуку та музейній справі. Вони намагалися не тільки вивчати, відкривати нові сторінки історії, а й передавати ці знання в доступній формі сучасникам та майбутнім поколінням через призму музейної експозиції [16, с. 5].

Доля звела цих двох людей у 70-х рр. ХХ ст. Михайло Іванович у пошуках втілення нових ідей по музейному будівництву часто відвідував Державний історичний музей у Києві, де й познайомився з уже знаним на той час дослідником ранньоземлеробських племен Т.Г. Мовшею.

У 1974 р. в експедицію до Т.Г. Мовші на археологічні розкопки у Жванці було направлено працівників Заповідника Г.М. Бузян, В.І. Слюсара, І.І. Нестеренка, які активно включилися у дослідження давньої історії племен ранніх землеробів. Один із об'єктів, знайдених на даному поселенні, – рештки гончарної печі – було перевезено до м. Переяслава-Хмельницького і реконструйовано

в експозиції археологічного розділу Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни. А згодом було здійснено реконструкцію розкопу трипільського поселення в урочищі Лиса гора.

Та на цьому інтерес до яскравої, самобутньої трипільської культури не припинився. Розпочалася тісна співпраця по дослідженню пам'яток даного періоду, внаслідок чого була висловлена думка про створення музейної експозиції, яка б висвітлювала історію ранньоземлеробських племен. Наукове обґрунтування та структуру Музею трипільської культури розробила Т.Г. Мовша. Ці напрацювання дослідниці (спільно із М.І. Сікорським) уперше представила на Всеукраїнській науковій конференції з історичного краєзнавства, що проходила в Кам'янці-Подільському в жовтні 1991 р. [15].

Новостворений музей планувався як один із об'єктів туристичного маршруту (своєрідне «Археологічне кільце Наддніпряни»), куди мали увійти майбутні музеї та музейні комплекси в селах Трипілля, Халеп'я, Витачів, Ржищів, Черняхів, а також існуючі експозиції міст Канева та Переяслава-Хмельницького. За пропозицією Т.Г. Мовші створювати експозицію Музею трипільської культури вирішили в с. Халеп'я Обухівського р-ну Київської області. Обґрунтування базувалось на тому, що саме в околицях цього населеного пункту в 1930-х рр. відбувалися розкопки двох поселень, досліджуваних у свій час ще В.В. Хвойкою, – Коломийщина I та Коломийщина II. Внаслідок розкопок Трипільської експедиції (1934–1939 рр.) поселення стали еталонними для подальшого вивчення культури давнього народу. Нова, застосована Трипільською експедицією, методика розкопок великими площами дала змогу на трипільському поселенні в урочищі Коломийщина I дослідити на площі 13000 кв. метрів рештки 39 жител та прослідкувати структуру забудови давнього селища – житла на ньому розміщувалися двома концентричними колами [14, с. 26–27]. До вивчення пам'яток Дніпровського Правобережжя долучилось багато дослідників, які зробили значний внесок у вивчення трипільських поселень на цій території: М. Макаренко, В. Козловська, С. Магура, Т. Пасек, Є. Кричевський, В. Петров, М. Макарович, Т. Білановська, В. Ільїнська, С. Бібіков, Т. Мовша, М. Шмаглій, С. Рижов, М. Відейко та ін. [5, с. 9].

3 липня 1990 р. Тамара Григорівна починає працювати у Переяслав-Хмельницькому державному історико-культурному заповіднику. 31 січня 1991 р. її призначають завідувачкою нового науково-дослідного відділу – Музею трипільської культури. У цей час до с. Халеп'я

Рис. 3. Т.Г. Мовша (друга справа у верхньому ряді) серед учасників Молдавської експедиції. Флорешти, 1959.

було відряджено фотографа Заповідника В.Ф. Воловика та завідувача відділу народних музеїв В.П. Мироненка, які провели фотофіксацію місць розкопок трипільських поселень та збір експонатів. Ознайомилися з місцевістю, де знаходяться трипільські пам'ятки, й київські художники, яким замовили картини-реконструкції господарських занять і побуту трипільців та портрети визначних дослідників Трипілля. Ідею створення саме таких художніх робіт подала Т.Г. Мовша. Вона ж розробила теми сюжетів, визначила перелік учених-археологів, консульгувала художників В. Мищенко, О.Г. Карнаухову, В.В. Босенка, В.І. Васянович. Також активно вивчала матеріали в архівах Інституту археології АН України, листувалася зі своїми колегами, збирала спогади місцевих жителів, які ще пам'ятали розкопки початку ХХ ст.

За ініціативи директора переяславського заповідника М.І. Сікорського та Т.Г. Мовші у 1992 р. також було організовано експедицію Заповідника під керівництвом Г.М. Бузян, яка дослідила рештки житла на поселенні Коломийщина II, а матеріали з розкопок поповнили трипільську колекцію знахідок із цього регіону та увійшли до музейного зібрання [8].

Музей у с. Халеп'я було відкрито в серпні 1992 р. Та у зв'язку з економічними труднощами у 1999 р. музейну експозицію було вирішено перенести до м. Переяслава-Хмельницького. Розширило базу та обґрунтування створення поновленої експозиції відкриття на Переяславщині археологічною експедицією Заповідника низки поселень трипільської культури під керівництвом Г.М. Бузян, зокрема, поблизу міста, в ур. Ялова Долина, біля сіл Веселе, Циблі, Гребля [1; 4; 3]. Фактично була відкрита нова локальна гру-

Рис. 4. Фрагмент експозиції Музею трипільської культури НІЕЗ «Переяслав», 2017 р.

па трипільського населення на Лівобережжі Дніпра і, таким чином, ця територія із повним правом включена до основного регіону розповсюдження Трипілля. Представлені археологічні колекції із місцевих пам'яток та з багатьох районів України дали змогу значно розширити та вдосконалити експозицію. Масштабні археологічні розкопки протягом кількох польових сезонів були проведені на поселенні Крутуха-Жолоб на західній околиці Переяслава-Хмельницького [7] та поблизу с. Циблі-Узвіз [2]. В результаті цих робіт вивчено залишки п'яти наземних жител на першому та решток одного на другому поселенні. Проведені дослідження дали змогу встановити розміри поселень, їх планіграфію, характер культурного шару та зібрати значну кількість речових матеріалів.

Суттєву допомогу у формуванні трипільської збірки Заповідника також надали співробітники Інституту археології НАН України, колеги з інших музеїв: М.М. Шмаглій (поселення Коновка), Л.Ю. Поліщук із Одеського археологічного музею (поселення Черкасів Сад), В.О. Косаківський із Вінниці (поселення Чечельник), О.О. Якубенко (Київ, НМІУ), В. Захар'єв із Хмельницького, який передав частину матеріалів своїх розвідок на пам'ятках Подністров'я, А.П. Савчук (матеріали Лівобережжя Дніпра) та ін.

У 2000 р. археологи Заповідника приступили до побудови нової експозиції в Переяславі-Хмельницькому. Наукова концепція музею була вдосконалена Т.Г. Мовшею, а структура та тематико-експозиційний план були розширені й значно доповнені завідувачкою археологічного відділу Г.М. Бузян. У побудові експозиції взяли участь наступні науковці: Г.М. Бузян, Д.А. Тетеря, М.Т. Товкайло,

М.В. Роздобудько, В.М. Білоусько, реставратор Д.І. Нечипоренко. Основну частину часу зайняв надзвичайно трудомісткий та довготривалий процес реставрації кераміки та знарядь праці, реконструкції окремих речей та графічних реконструкцій археологічних об'єктів, які проводилися руками науковців археологічного відділу Заповідника, так само як і монтування вітрин. Т.Г. Мовша, незважаючи на хворобу, контролювала роботу молодших колег, вносила зміни, робила критичні, але цінні зауваження.

У новоствореній експозиції втілений сучасний підхід до історичного розуміння ролі давньоземлеробського населення у розвитку різних етнічних груп на території нашої країни в кінці VI – на початку III тис. до н.е. Ситуаційним і кардинальним у ньому на сьогодні є понятійна система двох надзвичайно яскравих явищ – Трипілля й Кукутені (ранньоземлеробські племена на території Румунії). У світлі сучасних методологічних розробок Трипілля-Кукутені розглядається як спільнота, яка в соціологічному аспекті складається з ряду культур або етнокультурних груп, близьких за походженням, що тісно взаємодіють між собою і є унікальними на рівні племінних структур. Археологічні джерела несуть нам інформацію не взагалі про населення Трипілля-Кукутені, а про певний етнос, конкретних людей, що жили в тому чи іншому екологічному середовищі, маючи різні типи господарства, різні зв'язки з чужорідними культурами, що й спробували відобразити в експозиції її автори. У трипільсько-кукутенській спільноті виділяється декілька культур або етнокультурних груп, кожна з яких відображає специфічні особливості розвитку того регіону,

який займала, має свої витoki, лінії розвитку, свої специфічні культурні традиції, час формування та зникнення з історичної арени [12]. Культури поділяються на локальні групи та типи пам'яток. Такий поділ знайшов своє вирішення у структурі музею, де представлені матеріали з пам'яток декількох етнокультурних та локальних груп трипільсько-кукутенської спільності, виділених у свій час Т.Г. Мовшею: петренської, шипинецької, чечельницької, томашівської, коломиїщинської, лукашівської, косенівської, жванецько-бринзенської, касперівської [11; 13].

Структурно музей складається з десяти розділів і виставки, присвяченої історії досліджень та дослідникам трипільської культури, де окрема тема присвячена першовідкривачу Трипілля Вікентію Хвойці (1850–1914). Про його життєвий та науковий шлях розповідають фотокопії документів, креслення й копії знахідок із досліджень у Києві, оригінальні матеріали з пам'яток Правобережжя Дніпра. Виділяється унікальний експонат – малюнок Вікентія В'ячеславовича за мотивами розписів на трипільському посуді. Подаються фотопортрети відомих дослідників трипільської культури Вадима та Данила Щербаківських, Миколи Біляшівського, Євгена Кричевського, Олега Кандиби, Тетяни Пассек, Михайла Рудинського та Валентина Даниленка. Наводиться коротка інформація про їх здобутки та внесок у розвиток вітчизняної науки, фото розкопок та відбитки наукових статей із дарчими написами.

У трьох вітринах першого залу матеріали розповідають про господарство та крем'яне виробництво трипільців. У першій демонструються заготовки та різноманітні крем'яні знаряддя: сокири, тесла, ножовидні пластини, скребачки, ретушери, свердла, відбійники та ін., що походять із кількох ранньотрипільських майстерень у Подністров'ї: Теремці, Ломачинці, Бакота, Лоївці, Жванець, Стара Ушиця, Дурняківці, Грим'ячка, Велика Слобідка.

Експонати наступних вітрин розповідають про господарство ранньоземлеробських племен. Представлено колосся реліктової пшениці: дикоростучої полби; культурних двозернянки та однозернянки, що вирощували в ті часи. Демонструються карти, розроблені Т. Мовшею, на яких показано поширення культурних рослин на пам'ятках трипільської культури та відображено ареал розселення трипільців на ранньому етапі. Уявлення про обробку ґрунту та збір урожаю дають реконструкції рогової мотики та двох видів експериментальних серпів. Для зберігання зерна використовувалися великі посудини – зерновики, які виставлені в експозиції. Увагу привертає унікальний зерновик із досліджень С.М. Бібікова на поселенні Гребені, на якому технікою врізаних ліній зображено сцену збору врожаю. Про розведення великої рогатої худоби, кіз, свиней, овець розповідають малюнки з розписів на кераміці та скульптурки тваринок. Виставлений у вітрині фрагмент цидилки вказує, напевно, на молочний напрям у тваринництві.

В експозиції другого залу окремо виділені матеріали досліджень пам'яток класичної території трипільської

культури на Правобережжі Дніпра, де проводив дослідження ще В. Хвойка. Експонуються портрети дослідників Трипілля, які працювали в Середньому Подніпров'ї: Вікентія В'ячеславовича Хвойки, Сильвестра Сильвестровича Магури, Тетяни Сергіївни Пассек, Миколи Омеляновича Макаренка, Сергія Миколайовича Бібікова, Олени Федорівни Лагодовської та Тамари Григорівни Мовші.

З поселеннями трипільської культури на Правобережжі Дніпра знайомить карта, складена на основі досліджень Т.Г. Мовші, Г.М. Бузян, О.Г. Корвіна-Піотровського, М.Т. Товкайла, проведених у 1984–1985 рр. У двох вітринах експонуються матеріали з поселень Коломиїщина I та Коломиїщина II. Матеріали, що презентують перше поселення, передані Національним музеєм історії України, а знахідки з поселення Коломиїщина II отримані в ході розкопок археологічної експедиції Заповідника під керівництвом Г.М. Бузян. У вітринах представлені різноманітні зразки посуду та пластики з досліджень на пам'ятках даного регіону. Рідкісні великоформатні фото розкопок на поселенні Коломиїщина I дають змогу уявити масштабність досліджень 30-х рр. ХХ ст. Яскрава акварель художника М. Кочубея відображає планування даної пам'ятки.

Третій зал відображає різноманіття етнокультурних груп Трипілля-Кукутень. Окремим розділом виділяються матеріали з досліджень трипільських пам'яток Переяславського Лівобережжя. Тут репрезентовані зразки мальованого й неорнаментованого посуду з лощеною поверхнею та крем'яні вироби з поселень Крутуха-Жолоб, Ялова долина, Цибли-Узвіз, Гребля, Козинці-Загай. Особливу увагу привертає унікальна знахідка чоловічої скульптурки з досліджень Г.М. Бузян на поселенні Крутуха-Жолоб. Це реалістична скульптура з мальованим зображенням зачіски, бороди, вусів, амулету на шиї, браслету на передпліччі, древа життя на спині. З цього ж поселення походить і стояча жіноча скульптура з роздільно модельованими ногами та з'єднаними перетинкою колінами. Ця пластика характерна для канівських і коломиїщинських пам'яток [7, с. 295–296].

Загалом в експозиції музею демонструється більше 500 артефактів із пам'яток основних регіонів поширення трипільської культури. Вони розповідають про господарство, ремесла, побут та культуру давніх землеробських племен, які проживали на території майже всієї Правобережної та частково Лівобережної України з кінця VI й до початку III тис. до н.е. Експонуються рідкісні знахідки з кількох кам'яних майстерень, виявлених у Подністров'ї. Вони висвітлюють багатопрофільний процес переробки кременю та виготовлення знарядь із нього. Гончарство репрезентують матеріали унікального комплексу гончарних печей та майстерні, досліджених на поселенні в с. Жванець на Хмельниччині. Привертають увагу предмети ткацького ремесла: керамічні грузила, пряслиця від веретен, відбитки тканин на денцях посудин, кістяні голки та проколки, які походять із поселень Жванець-Щовб, Грим'ячка, Непорогове, Білий Камінь-Стіна. Ці матеріали разом з відтворенням верти-

кального ткацького верстата з використанням глиняних грузил-відтяжок дають уявлення про одне з найдавніших ремесел в історії людства. Особливу наукову цінність і привабливість своїми художніми якостями та оригінальністю мають антропоморфні керамічні скульптурки, які носили культовий характер і використовувались у магичних обрядах. Про сакральний світ ранньоземлеробського населення України розповідають унікальні обрядові предмети: біноклеподібний виріб та зооморфна посудина з поселення Косенівка, моделька житла із поселення Доброводи, реалістична антропоморфна пластика поселення Грим'ячка, моделька саночок із Юрківки, кістяна бойова сокира й глиняні «шаблони» зі Жванця тощо. Демонструються рідкісні фотографії розкопок, зібрані найцікавіші реконструкції, виконані в різний час дослідниками, що змальовують виробничі процеси, ремесла, найдавніші верстати та пристосування. Представлені оригінальні карти розповсюдження трипільської та суміжних культур на території України, виконані Т.Г. Мовшею, дозволяють масштабно уявити історичну ситуацію в часи становлення суспільств із відтворючим господарством.

Загалом у музеї репрезентовано матеріали з близько 40 пам'яток трипільської культури різних регіонів України: Подніпров'я (поселення Халеп'я-Коломийщина I та II, Верем'я, Жуківці, Трипілля, Щербанівка, Стритівка, Стайки, Юшки, Черняхів, Ржищів, Гребені, Переяслав, Комуна, Веселе, Гребля, Циблі, Козинці), Побужжя (Чечельник, Черкасів Сад, Доброводи, Сушківка, Юрківка, Косенівка, Аполянка), Подністров'я (Велика Слобідка, Ломачинці, Лоївці, Міцівці, Коновка, Жванець-Щовб та Лиса Гора, Бакота, Грим'ячка, Непоротове, Великий Жванчик, Мала Кужелівка).

Одне з центральних місць у музейній експозиції посідає розділ, присвячений Тамарі Григорівні Мовші – одному з ініціаторів створення музею та автору наукової концепції й тематичного плану. Тут представлені її особисті речі, архівні документи і фотоматеріали. Вони відтворюють життєвий та творчий шлях дослідниці, показують її роль у створенні першого в Україні Музею трипільської культури, висвітлюють внесок у сучасне трипільознавство.

ПОСИЛАННЯ

1. Бузян Г.Н. Новые поздне трипольские памятники на территории Левобережья Днепра / Г.Н. Бузян // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н. э. – V в. н. э. – Тирасполь, 1994. – С. 70–73.
2. Бузян Г.М. Дослідження пізньотрипільського поселення Циблі-Узвіз / Г.М. Бузян // Наукові записки з української історії. – Вип. VIII. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – С. 16–18.
3. Бузян Г.М. Нове трипільське поселення на Переяславщині / Г.М. Бузян, С.М. Павленко // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. – К., 1999. – С. 74–75.
4. Бузян Г.М. Група пізньотрипільських поселень на лівобережжі середнього Дніпра / Г.М. Бузян // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Трипільський світ і його сусіди». – Збараж, 2000. – С. 7–8.
5. Бузян Г.М. Історія створення та перспективи вдосконалення експозиції Музею трипільської культури НІЕЗ «Переяслав» / Г.М. Бузян, В.М. Білоусько, Д.А. Тетеря // Науково-дослідницька та просвітницька діяльність В. Хвойки. До 160-річчя з дня на-

родження. Матеріали науково-практичної конференції. – Трипілля, 2010. – С. 9–16.

6. Бузян Г.М. Пам'яті Тамари Григорівни Мовші / Г.М. Бузян, О.О. Якубенко // Археологія. – 2003. – № 4. – С. 167–168.

7. Бузян Г. Пізньотрипільське поселення Крутуха-Жолоб на Лівобережжі Дніпра / Г.М. Бузян // Трипільська цивілізація у спадщині України. Конференція, присвячена 110-річчю трипільської культури. (Матеріали та тези доповідей конференції 30–31 травня 2003 р.). – К.: Вид-во «Просвіта», 2003. – С. 288–298.

8. Бузян Г.М. Дослідження трипільського поселення Коломийщина II 1992 р. / Г.М. Бузян, О.О. Якубенко // Науково-дослідницька та просвітницька діяльність В. Хвойки. До 160-річчя з дня народження. Матеріали науково-практичної конференції. – Трипілля, 2010. – С. 17–26.

9. Бузян Г.М. Співпраця Т.Г. Мовші з Переяславським заповідником / Г.М. Бузян // Переяславка. Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 7(9). – С. 238–251

10. Мовша Т.Г. Гончарний центр трипольської культури на Дністрі / Т.Г. Мовша // СА. – 1971. – № 3. – С. 228–234.

11. Мовша Т. Етнокультурні процеси в Середній Наддніпрянщині (IV – перша половина III тис. до н.е.) / Т.Г. Мовша // Тези всеукраїнської наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури». – Переяслав-Хмельницький, 1991. – С. 21–25.

12. Мовша Т.Г. Культури трипольсько-кукутенської общности / Т.Г. Мовша // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доповідей республіканської конференції. – Одеса, 1989. – К.: Наукова думка. – С. 146–147.

13. Мовша Т. Трипольсько-кукутенська спільність – феномен у стародавній історії Східної Європи (до проблеми виділення культур) / Т. Мовша // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Т. ССХХV. Праці Історично-філософської секції. – Львів, 1993. – С. 24–58.

14. Пассек Т.С. Трипольська культура. / Т.С. Пассек – К., 1941. – 84 с.

15. Сікорський М.І. Музей трипільської культури в с. Халеп'є М.І. Сікорський, Т.Г. Мовша // V Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України» (жовтень 1991). Тези доповідей та повідомлень. – Київ-Кам'янець-Подільський. – С. 510–512.

16. Тетеря Д.А. Музей Трипільської культури у м. Переяслав-Хмельницькому: сучасний стан та перспективи розвитку / Д.А. Тетеря, В.М. Білоусько // Ранньоземлеробська культура Буго-Дніпровського межиріччя: проблеми дослідження / Колективна монографія. – Умань: ПП Жовтий, 2009. – С. 180–187.

17. Якубенко О. Тамара Григорівна Мовша і Національний музей історії України / О. Якубенко, Т. Радівська // Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / III Єфремієвські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)». Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 7(9). – С. 285–299.

Тетеря Д.А., Білоусько В.М. Роль Т.Г. Мовши в створенні першого в Україні Музею трипольської культури

В статті проаналізовано роль відомої дослідниці культури ранніх земледельців Т.Г. Мовши в створенні першого в Україні Музею трипольської культури, який зараз функціонує в складі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Розглянуті життєвий і творчий шлях вченої, етапи становлення і розвитку музейної експозиції, посвяченої трипольцям-земледельцям.

Ключевые слова: музей, трипольская культура, Т.Г. Мовша, археологические исследования, музейная экспозиция.

Teteria D.A., Bilousko V.M. T.H. Movsha's role in the first creation in Ukraine the Museum of Tripillian Culture

The article analyzes the role of the well-known explorer of the culture of early farmers T.H. Movsha in the creation of the first Museum of Tripillian culture in Ukraine, which now functions as part of the National Historical and Ethnographic Reserve "Periaslav". The author examines the life and work of the researcher, the stages of the formation and expansion of the museum exposition devoted to Tripillians-landowners.

Key words: museum, Tripillia culture, T.H. Movsha, archaeological research, museum exposition.

25.02.2018 p.

